

Željka Matijašević
DRAMA, DRAMA

Željka Matijašević

DRAMA, DRAMA

Zagreb, 2020.

EMOTIVNI REŽIMI *PONOSA I PREDRASUDA*

(Jane Austen, *Ponos i predrasude*)

Čak je i u dvadesetom stoljeću, stoljeću posvemašnjeg prevrednovanja, kanski status Jane Austen ostao nenarušen, pa engleski jezik biva obogaćen novom imenicom “the Janeites” koja označuje kult njezinih obožavatelja. *The Janeites* je novela Rudyarda Kiplinga iz 1924. godine* u kojoj Kipling predstavlja nekoliko veterana iz Prvog svjetskog rata koji slušaju Humberstalla, muškarca koji pati od granatnog šoka, kako preporučava svoja iskustva s fronte na rijeci Sommi gdje je neočekivano otkrio tajno društvo obožavatelja Jane Austen. Društvo obožavatelja Jane Austen transformirano je u nostalgičan simbol poretka, kulture, Engleske u apokaliptičnom svijetu ratnog kaosa.

Emma Tennant, suvremena britanska spisateljica čija je poetika izrasla iz angloameričke feminističke kritike, objavila je devedesetih godina prošlog stoljeća nekoliko nastavaka romana Jane Austen, među inima nekoliko nastavaka *Ponosa i predrasuda* te (zasad) jedan nastavak *Razuma i osjećaja* koji je naslovlila *Elinor i Marianne*, kako je prvu verziju romana nazvala i sama Jane Austen, te ga ustrojila kao epistolarni tekst. Tennant prikazuje junake nakon vjenčanja, dok “trpe” posljedice sudbonosnog čina.

Razum i osjećaji (1811) prvi je roman Jane Austen i roman koji u priličnoj mjeri podrija rodne stereotipe i tradicionalnu dihotomiju prema kojoj bi razum dopadao muškarcima, a emocije ženama. Kada govorimo o emo-

* Objavljeno u časopisima *Story-Teller*, *MacLean's* i *Hearst's International*, svibanj 1924.

tivnim režimima kako ih je definirao William Reddy, mislimo na načine na koje su emocije, njihovo izražavanje, emotivne prakse i rituali bili normirani društvom i kulturom određenog vremena.* U obrazovanoj građanskoj kulturi kasnog osamnaestog i ranog devetnaestog stoljeća romantična ljubav bila je – i još je uvijek – u uskoj vezi s koncepcijama roda i seksualnosti, što znači da je postojala stroga hijerarhija odnosa razuma, emocija i tijela, pri čemu se razum identificirao s muškarcima, a tjelesnost i emotivnost sa ženama.

U romanesknom svijetu *Razuma i osjećaja* na dva pola navedene opreke nisu smješteni muškarac i žena, što bi odgovaralo normiranju emocija onoga vremena, nego dvije sestre, sestre Dashwood. Elinor – nakon emotivnog razočaranja pretjerano oprezna, racionalna i suspregnuta, s dozom pretjerane samokontrole, i Marianne – emotivna, strastvena, topla i s dozom manjka samokontrole, pronalaze sreću s muškarcima koji su dijametralno suprotni tipovi baš kao što su i njih dvije.

Elinor nalazi ljubavnu sreću s učiteljem, blagim, nježnim, emotivnim muškarcem, kojeg bi jungovci zasigurno opisali kao muškarca izražene anime, a Marianne nalazi mir s umirovljenim pukovnikom, pomalo strogim, ali svakako tipom muškarca koji je komplementaran Marianne i koji joj pomaže da strukturira svoje nabujale emocije. Jedna sestra, ona razumna, treba se otvoriti osjećajnom životu, a druga, ona osjećajna, ide putanjom koja joj nalaže da postane razumnija.

Muški pisci i kritičari devetnaestog i dvadesetog stoljeća štošta su prigovarali Jane Austen.** Primjerice, da je iz njezinih romana gotovo nemoguće pojmiti da postoji društveno-ekonomska i politička zbilja, da se, što se nje tiče, nikada nisu dogodili ni ratovi, ni kolonijalizam, ni industrijska revolucija, ni radikalne promjene u engleskom društvu.

Također joj se prigovaralo da je nesvjesna torijevske ideologije kojom su njezina djela prožeta te da je, ako je zaključivati po njezinim romanima, u klasnim pitanjima posve neuka jer piše unutar granica rigidnih klasnih podjela i nikada ih ne prelazi. Ukratko, smatrali su da ako želite uvid u socijalnu mobilnost ili njezinu odsutnost, u prelaženje klasnih granica, u nazna-

* Reddy, William. 2001. *The Navigation of Feeling*. Cambridge i New York: Cambridge University Press.

** Vidi poglavlja “Class”, “Money” i “Religion and politics”. U: *The Cambridge Companion to Jane Austen*. 2011. Prir. Copeland, Edward i McMacter, Juliet. Cambridge: Cambridge University Press, str. 115-169.

ke klasnih borbi i u napoleonske ratove – to nećete naći u romanima Jane Austen. Opisujući ekonomsku “zbilju” u njezinim romanima, primijetili su da autorica detaljno govori o tome koliko novca imaju njezini likovi ili koliko mogu očekivati, a taj se novac ili nasljeđuje ili dolazi od zemlje i trgovine. No također su duhovito primijetili kako postoji mnogo mistifikacije ili šutnje oko podrijetla imovine te da je u njezinim romanima novac “nešto poput bajkovitog zlata očišćenog od bilo kakvih tragova ekonomske zbilje onog vremena”.

Brojni su i osvrti feminističkih teoretičarki na romane Jane Austen, poput onog Sandre Gilbert i Susan Gubar* koje promiču tumačenje prema kojem Jane Austen u svim svojim romanima propituje žensku nemoć koja je u temelju ekonomskog pritiska i nužnosti stupanja u brak, nepravdu zakona o nasljeđivanju, neukost žena kojima se uskraćuje formalno obrazovanje, ranjivost udovica, ovisnost usidjelica, dosadu od koje pate dame koje nemaju poziva u životu. Prema njihovu mišljenju Elizabeth Bennet iz *Ponos i predrasuda*, Emma Woodhouse iz romana *Emma* i Anne Elliot iz *Uvjeravanja* istinske su junakinje koje ponajprije svojom inteligencijom i intelektualnošću izrazito odskaču od stereotipnih ženskih likova koji su posve u skladu s konvencionalnim društvenim ulogama propisanim za žene onoga vremena.

Tony Tanner primjećuje da romani Jane Austen itekako opisuju i brojne loše brakove, između ljudi koji nemaju ništa zajedničko, kao što su primjerice gđa i g. Bennet u romanu *Ponos i predrasude* koji imaju različite stavove o gotovo svemu, a zajedničko im je jedino to što imaju pet kćeri koje valja udati. Pritom gospodin Bennet silno voli svoju najpametniju kćer Elizabeth, smatrajući je uistinu – svojom. No, naglašava Tanner, istina je također kako je imperativ njezinih junakinja da se bore za pravu vrstu braka, koji je tako važan za to društvo da se ne može naprosto odbaciti kao marginalna ili čak sitna briga. Brak je za Jane Austen metafora najpoželjnije vrste odnosa koja je u temelju svih stremljenja njezinih junakinja.

Ponos i predrasude roman je o pet sestara Bennet, kćerima gospodina i gospođe Bennet koji nemaju muškog nasljednika, te će njihovo imanje naslijediti najbliži muški rođak. Krenimo od te društvene zbilje koju Jane Austen nikako nije zaboravljala u svojim romanima. Žene nisu ništa mogle naslijediti. Iz te je činjenice, naravno, mogao nastati i roman o tragičnosti ženskih sud-

* Gilbert, Sandra i Gubar, Susan. 1979. “Inside the House of Fiction: Jane Austen’s Tenants of Possibility”. U: *The Madwoman in the Attic*. New Haven i London: Yale University Press, str. 107-186.

bina, ali romani Jane Austen privlače nas i danas ponajprije zbog činjenice da patrijarhat nije iščeznuo, a dobrim dijelom i stoga što se divimo i slavimo pokušaje i uspjehe sestara Bennet i njihovih prijateljica da si osiguraju pristojan život, a da pri tome ne izgube dostojanstvo i ne odustanu posve od svojih romantičnih žudnji.

Divimo im se i zbog toga što se, iako društveno uskraćene, uspijevaju izboriti za svoju sreću, u rasponu od onih koje dobivaju i sigurnost i ljubavnu sreću (Elizabeth i Jane) preko onih koje će žrtvovati malo romantike za sigurnost ili malo sigurnosti za romantiku (Lydia Bennet) do onih koje će posve žrtvovati romantični život radi sigurnosti i kako ne bi ostale usidjelice, a to znači ekonomski obespravljene kao i sve žene, poput Lizzieine najbolje prijateljice Charlotte koja se udaje za muškarca posve nepodnošljivog svima – nasljednika imanja Bennetovih.

Tony Tanner je u svojoj studiji o Jane Austen, u poglavlju “Znanje i mišljenje”, posvećenom *Ponosu i predrasudama*, predložio tumačenje prema kojem djelo problematizira sam problem spoznaje, te je središnja tema romana, kako naslov i sugerira, priča o tome kako se jedna djevojka rješava svojih prvih dojmova, a jedan muškarac mijenja svoje ponašanje, naglašavajući kako su se filozofi osamnaestog stoljeća, posebice John Locke, bavili pitanjem kako spoznajemo ono što znamo te ograničenjima koja našoj spoznaji postavljaju sredstva spoznaje.*

“U svojoj studiji *Essay Concerning Human Understanding* Locke je naglasio kako zbog ‘ustaljene navike’ osjetilne percepcije doživljavamo kao ideje nastale prosudbom. To poprilično ispravno sažima Elizabethine prve reakcije na Darcyja. Ona identificira svoje osjetilne percepcije kao sudove, odnosno tretira dojmove kao uvide” (Tanner 1986: 106). Prema Tannerovu tumačenju njezina je pogreška što vjeruje Wickhamu, a prema Lockeu pogreška proizlazi iz prihvaćenih hipoteza, dominantnih strasti ili nagnuća.

Oslanjajući se na filozofiju Davida Humea, Tanner naglašava činjenicu da je Jane Austen kao prvi naslov *Ponosna i predrasuda* odabrala naslov *Prvi dojmovi*, što je ključ za razumijevanje: “Bez iskustva nema razuma, bez dojmova nema iskustva. To sugerira specifično ‘značenje’ prvih dojmova stoga što oni, iako im je potrebna naknadna korekcija..., čine početak iskustva”

* Tanner, Tony. 1986. “Knowledge and Opinion”. U: *Jane Austen*. Cambridge, MA i London: Harvard University Press, str. 103-141.

(*ibid.*: 110). No, naposljetku, čitanjem Darcyjeva pisma stvari se mijenjaju; Lizzie je sada posramljena što je u svojim prvim dojmovima bila potpuno slijepa, pristrana i puna predrasuda. Uočavajući svoj vlastiti ponos i predrasude, Elizabeth ih postaje svjesna.

Tanner upućuje kako nema važnijih trenutaka u razvoju ljudske svijesti nego što je taj čin prepoznavanja te da osoba koja nikad ne dođe do tog stupnja zauvijek ostaje odsječena od bilo kakve samospoznaje: “Elizabethina specifična muka vrlo je drevna, naime ona se prvi put suočava s problematičnim srazom između privida i zbilje i neslućenim ograničenjima spoznaje” (*ibid.*: 114). Tanner dodaje da to prepoznavanje ne znači propast, nego isključivo prepoznavanje jednog džentlmena, te da je taj čin prepoznavanja podjednako važan u ostvarivanju sreće ili pada u nesreću u romanesknom svijetu Jane Austen.

Razmatrajući značenje ironije u romanu *Ponos i predrasude*, Lilian R. Furst* navodi da je roman studija pokušaja majki da uhvate muževe svojim kćerima, što je očito već od početnih rečenica romana *Ponos i predrasude*:

Općenito je poznata činjenica da je bogatu neoženjenu čovjeku žena prijeko potrebna. Koliko god se malo znaju osjećaji i stajališta takva čovjeka prigodom njegova prvog dolaska u neko susjedstvo, ta je činjenica tako duboko ukorijenjena u svijesti susjednih obitelji da se on smatra punopravnim vlasništvom ove ili one njihove kćeri (Austen 1998: 5).

L. Furst naglašava da je tom uvodnom rečenicom u manje od sto riječi uspostavljen društveni i metafizički poredak istine, te da je ujedno podvrgnut preispitivanju, a ironija ovdje ima dramsku funkciju kao strukturno načelo i kao glavni pokretač dinamike samog zapleta.

“Ponos” i “predrasude” odista su, nastavimo li spoznajnu logiku, dva lica iste priče. Ponos je izobličenje i izopačenje prirodnog dostojanstva zdravog oblika, u formi taštine, oholosti, snishodljivosti, narcističke ranjivosti koja nas sprečava da stvari pogledamo ne samo drugi put nego i iz drugih očista, da vidimo tog drugog kojeg naš ponos odbacuje oslobođeni narcističke ranjivosti vezane uz vlastiti položaj. S druge strane, Darcy koji se istinski na prvi pogled zaljubljuje u Elizabeth Bennet prezire njezinu obitelj i prepun je predrasuda prema njoj, njezinu položaju i manjku imetka. Tako u svom prvom

* Furst, Lilian. 1984. *Fictions of Romantic Irony in European Narrative 1760-1857*. London: Macmillan.

nastupu, odnosno pri prvoj prošnji Darcy kaže Elizabeth da si, nažalost, ne može pomoći a da je ne voli.

Elizabeth Bennet istinska je junakinja jer iako joj vrlo bogat i naočit muškarac nudi brak, ona tog muškarca prezire, od njegovih klasnih predrasuda do njegove osobe. Junakinji *Ponosa i predrasuda* od sigurnosti braka važnije je njezino vlastito dostojanstvo i samopoštovanje, koje je ovdje u prvom planu. Elizabeth je posve različita od svih ostalih žena u romanu; njezina sestra Jane ideal je konvencionalne ženskosti – lijepa, plaha, šutljiva i mila, dok Elizabeth svojom inteligencijom, oštroumnosću, duhovitošću i činjenicom da je očeva miljenica predstavlja ženu jakog animusa. Ona je poput Emme iz istoimenog romana i Anne iz romana *Uvjeravanje*.

Istovremeno, u kakvom su odnosu ponos i predrasude iz naslova? Tko je na strani ponosa, a tko predrasuda? Zapravo i Darcy i Elizabeth zastupaju i jedno i drugo. Osim toga, kao uzrok nesporazuma između Darcyja i Elizabeth u velikoj se mjeri pojavljuje ono što se u romanu ne razmatra – ekonomsko kao temelj. Darcy na početku smatra da mu višak imetka dopušta višak prezira, što bi trebala biti neka vrsta izjednačavanja psihološke i ekonomske bahatosti, a Elizabeth smatra da manjak novaca i položaja mora nadoknaditi viškom inteligencije, odlučnog stava i samouvjerenosti koja čini da vjeruje samo svojim vlastitim prosudbama. Elizabeth će se morati osloboditi tog viška uvjerenosti u vlastite procjene nakon što shvati da su njezini prvi dojmovi bili pogrešni, kada postane malo manje drska i samouvjerena, što su njezini mehanizmi obrane u nezavidnom položaju.

S druge strane, Darcy će morati shvatiti da ljubav ne može uključivati bilo kakvu formu prezira te da u slučaju Elizabeth sreća može doći samo kada se oslobodi predrasuda o tome da ekonomski niže rangirani ljudi ne mogu imati samopoštovanje te kada shvati da njegova ideja dostojanstva nije ni filozofska ni psihološka, nego posve – ekonomska. Naposljetku, riječ je o jednoj posve modernoj ljubavnoj priči, gdje se režimi ekonomske razmjene i emotivne razmjene preklapaju u smislu da jedan objekt procjenjujemo kao manje ekonomski i klasno vrijedan, čime mu automatski pridajemo i manju ljudsku vrijednost, hladno računajući njegovu razmjensku, odnosno tržišnu vrijednost.

Elizabeth se protivi takvom načelu postavljajući svoju vrijednost iznad kategorija tržišne razmjene i čuvajući integritet svojeg sebstva bez obzira na moguće teške ekonomske posljedice. Je li ovo priča o tome kako klasne predrasude i oštećen ponos, opet uslijed ekonomske obezvrijeđenosti, bivaju

emancipirani od svojih temelja i prorađeni? Kako bi se ponovo susreli, ovaj put u novoj bračnoj ponudi, i Darcy i Elizabeth moraju nadići sve ono partikularno što ih razdvaja, sastati se u području univerzalnih vrijednosti kao što su razumna procjena, dostojanstvo i samopoštovanje.

Otac Bennet, koji je u velikoj mjeri odustao od svoje očinske uloge te se uglavnom povlači u svoju sobu gdje čita, nije aktivan u jedinom poslu koji bi mogao priskrbiti sreću njegovim kćerima – u pronalaženju muževa. No zato se tu majka iskazuje kao čak i pretjerano aktivan agens koji, na sveopće simpatije čitatelja na kraju romana, može sveudilj slaviti obiteljsku sreću i Božju providnost koja je dovela do toga da su od pet kćeri – tri u braku. No teško da tu sreću možemo pripisati onostranoj milosti, prije izrazito aktivnoj majci koja na svoj konvencionalno ženski način uspijeva ne samo izvući svoje kćeri iz beznađa nego im zajamčiti i sreću.

Gospodin Bennet je, iako odsutan kao otac, itekako prisutan u odgoju i izobrazbi pametne Elizabeth koja je njegova miljenica jer je jedina naslijedila njegovu inteligenciju. Je li ta očinska metafora i identifikacija s ocem ono što uzrokuje snagu ličnosti u Elizabeth pitanje je na koje bismo vjerojatno odgovorili potvrdno. U nedostatku muškog djeteta gospodin Bennet prenosi identifikacijske mehanizme na Elizabeth, čime se cijela obitelj cijepa nadvoje: s jedne je strane majka Bennet, koju svi procjenjuju kao osobu vrlo oskudne sofisticiranosti i učenosti, te kćeri Kitty i Lidya, koje su “genetski” posve na majku, ograničene i vrijedne prezira, dok s druge strane kao individua i odvojen subjekt stoji Elizabeth Bennet koja se u potpunosti opire majčinu utjecaju, i u toj mjeri da je i sama prezire (*sic!*), a taj se njezin prezir prema majci razotkriva tek u trenutku kada Darcy jasno izrazi što misli o njezinoj obitelji.

Da bi se očistila i od ponosa i od predrasuda, Elizabeth će morati primjerenom prosuditi Darcyja, ali i osloboditi se prezira prema majci, što je jedini način da svojoj intelektualnoj superiornosti, posredovanoj očevim naslijeđem i odgojem, dade novi oblik koji neće biti ni ponos ni oholost.

LITERATURA

Austen, Jane. 1998. *Ponos i predrasude*. Prijevod: Tomislav Odlešić. Zagreb: Naklada Fran.

- Gilbert, Sandra i Gubar, Susan. 1979. "Inside the House of Fiction: Jane Austen's Tenants of Possibility". U: *The Madwoman in the Attic*. New Haven i London: Yale University Press, str. 107-186.
- Tanner, Tony. 1986. "Knowledge and Opinion". U: *Jane Austen*. Cambridge, MA i London: Harvard University Press, str. 103-141.